

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скока Пејра* (Загреб),
д-ра *Стевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе* (Скопље),
д-ра *Храсте Миша* (Загреб)

XX КЊ. 1—4

БЕОГРАД

1953—1954

ПЕТ ПИСАМА С КРАЈА XV ВЕКА

I

ТРИ ПИСМА ДЕСПОТА ВУКА, „ЗМАЈА ОГЊЕНОГА“

Ко год пожели да се брзо и поуздано обавести о личности деспота Вука, тај ће, пре свега, погледати како је уткана његова важна и занимљива личност у целу историју српскога народа и у историју Срба у Војводини. То, данас, значи да ће се ослонити на Јиречекову Историју Срба и на Ивићеву Историју Срба у Војводини¹⁾. У обадва ова дела сретће се, међутим, тек с бледим ликом деспотовим и с отвореним или прећутним јадањем што је наше знање о овој веома привлачној личности непотпуно и несигурно. Јиречек истиче, са за њега не свакидашњом отвореношћу, о Вуку ово: „О његовој личности, о његовим годинама и о његову карактеру недостају вести“²⁾. То је, заиста, било онда када је настајала његова Историја Срба потпуно тачно. Данас више није. Код Ивића нема овакве изричите изјаве, али из краткоће његова разлагања о деспоту Вуку и из оскудице извора, на које га је он ослонио, излази то исто, и још и више.

Обадва писца су се, иначе, трудила, а особито Јиречек, да саберу све приступачне им изворне вести о деспоту Вуку и да тако олакшају што вернију и што свестранију реконструкцију његове личности. Но у тим тежњама успели су таман толико да су изазвали много више питања него што су били у стању пружити на њих одговоре. И њима и, уздам се, њиховим разборитим читаоцима морала је особито тешко падати једностраност осветљења деспота Вука. Он је, наиме, приказиван само као велики јунак, колико храбар, толико исто и веран. У једном српском Родослову, Руварчеву, који је веома уздржљив у похвалама, вели

¹⁾ *Jireček C.*, *Geschichte der Serben*, II, 1918, 248—52. *Ивић А.*, *Историја Срба у Војводини*, 1929, 16—26 и 347—8.

²⁾ *Jireček C.*, *о. с.*, 249.

се за Вука „и бистъ храбаръ и воинъ zelo великъ“¹⁾. Нема сумње да је ово тачно. Но по извесним наговештајима морало се слути да је његова личност била много сложенија и његова делатност много свестранија. Овакве слутње нашле су одличну потврду већ у оним изворима о Вуку који су први пут објављени 1932 и још већу у овима који се овде објављују, а који сви дају сјајне доказе о обиму и о спретности Вукових дипломатских акција. Отсад он неће више важити само као храбар јунак и чврст карактер, него и као велики и јако цењени дипломата, који је и у Турској и у Угарској уживао много већи углед и имао много шира војничка и политичка овлашћења него што смо по раније познатим изворима имали права веровати.

Потребна је, према томе, ревизија досадашњих погледа на живот и рад деспота Вука, ради које је, мислим, сасвим умесно прво дати један кратак преглед досадашњих схватања Вукове личности, уколико су она основана на изворима и уколико су учествовала при формирању историјске претставе о њему, те тако, на једини научно беспрекоран начин, показати где се морају дојакешња схватања допунити а где изменити.

Ја, наравно, морам отворити преглед приказа деспота Вука с Хроникама грофа Ђорђа Бранковића, који је у њему гледао једнога од својих предака, те тако свој углед скопчавао са славом Вуковом. Стога у Хроникама не треба толико изгледати веран лик славнога јунака колико чувенога члана династије Бранковића, чијим се изданком желео приказати гроф Ђорђе Бранковић. Његово приказивање деспота Вука протеже се кроз добар део четврте књиге Хроника (стр. 794–893), али то нипошто не значи да је на томе целоме простору само о њему реч. И његова је личност, као и толике друге у Хроникама, уткана у историју Срба, Маџара, Влаха, Пољака и Турака. По којима је изворима насликао гроф Бранковић личност деспота Вука и његово доба? По веома мало њих — по Бонфинију, Иштванфију, Кромеру и по своме летопису. Главни извор био му је Бонфиније, према коме је он, иначе, веома неповерљив и с којим је имао велику муку. Учени хуманиста величао је, како је добро познато, Хуњадијевце, који су — особито за деспота Ђурђа — бивали смртни непријатељи Бранковића. Зато су у Хроникама многе тврдње Бонфинијеве измењиване или сасвим извртане у корист Бранковића и Срба.

¹⁾ Шојановић Љ., Стари српски родослови и летописи, 1927, 94, стр. 55.

Велика Диканжова Византинска историја, у којој је и историја Бранковића у облику њихове генеалогije, изашла крајем XVII в., није била међу Србима толико распрострањена колико би заслуживала њена висока научна вредност. Дело је било за већину сиромашних Срба прескупо. Његова садржина доспела је у пространије кругове српских читалаца тек преко књиге Јована Томке Саскога „*Illyricum vetus et novum*” (1746), где је други трактат прештампан из Диканжа, док је први и трећи написао сам Саски. Ту је реч о деспоту Вуку у два маха — прво, у Диканжовој генеалогiji Бранковића, и друго, у приказу Саскога владе краља Матије Корвина¹). Диканжу су, разуме се, били приступачни само западни извори о Вуку, те се он морао ослонити на оно што је о њему нашао код Бонфинија, Орбинија и Лукарија; Саски је, опет, тек епизодично унео деспота Вука у опис владе краља Матије Корвина.

Најпространији и најдубљи утицај за погледе на личност деспота Вука истицао је деценијама из Рајићеве Историје, у којој је, слично као и у Хроникама, живот и рад Вуков уклопљен у један простран оквир, но ипак нешто ужи од онога у Хроникама. По величини простора у трећем тому Рајићеве Историје, где се говори о Вуку, не треба судити о множини вести које се тичу баш њега самога, тим пре што је Рајић продужио Вуков век за више од десет година, ослањајући се на заблуду Иштванфијеву, мада је знао да српски извори стављају смрт деспота Вука у 1485 годину²). Рајићеве извори за опис живота и рада Вукова нешто су богатији од Бранковићевих. Много не. Зато се он углавном и ослањао на Хронике док је приказивао деспота Вука и његово доба. У томе је толико претеривао да је у два маха преписујући Бранковића додавао, како се с њиме слажу Бонфиније и Иштванфије, а та су места у Хроникама једноставно преведена из споменута два историчара. Своје изворе Рајић је највише повећао тиме што се позивао на Халкокондилу, Иштванфија, Туберона, Реваја, Ритера, Колара и Крчелића, али у свима споменутим изворима заиста нема оригиналних и важних вести баш о самој Вуку, него, у најбољем случају, о времену у које га је Рајић бацио. Иначе веома зависан од Бранковића, он је на природу деспотске власти Вукове гледао сасвим трезвено и тврдио да је

¹) *Caroli Dv Fresne Domini Dv Cange Illyricum vetus et novum*, 1746, 71 и 172—4.

²) *Раицъ I.*, Историја разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ, III, 1794, 262—308.

то деспотство било само титула¹⁾. При томе, заиста, није ни слутио да је и сам Вук био истога мишљења, како се види и с потписа његових писама која се овде објављују.

Рајићев утицај на стварање претставе и суда о деспоту Вуку био је, како је истакнуто, и простран, и дубок и дуготрајан, али он је био ограничен највише на Србе. У пространи свет пренео је Вуков лик из Рајића Јован Христијан Енгел²⁾. Овај, истина, вели да је дао српској историји после 1459 само облик једнога скраћенога превода („Gestalt einer abgekürzten Übersetzung“) из Рајића Но то није баш тако. Он је унео у своје разлагање о Вуку — што се нас овде пре свега тиче — не само самосталности, него и критике Рајића. Највише су из Енгелове Историје ушла у учену историографију два важна датума из Вукова живота — година 1465, као датум његова преласка у Угарску, и година 1471, као датум добивања деспотске титуле; ово последње је истина, прегледано из Хроника, преко Рајића. За прву, међутим, од ових година вели Енгел да је краљ Матија 1465 ваљда („vermuthlich“) задржао Вука код себе; на ову разумну ограду Енгелову мало се њих обзирало³⁾.

Из Рајића и Енгела црпао је своје знање о деспоту Вуку Александар Стојачковић у књизи која је као мало која код Срба била читана и верована. То су његове Черте, написане кратко, прегледно, укусно и с ауторитетом присебита родољуба, на чију се савесност сме ослонити⁴⁾.

Досад споменута историчка дела несумњиво су данашњим читаоцима теже приступачна и мање разумљива него што би било потребно па да из њих покушају стећи нешто јаснију претставу о деспоту Вуку. Разумљивијим језиком и погоднијим начином покушао је приближити савременицима деспотову личност Стојан Новаковић у једној од својих пространијих расправа „Последњи Бранковићи у историји и у народном певању 1456–1502“⁵⁾. Студија је изашла 1886, али у њој је тако јака романтичка жица да не би било неумесно поставити ове две хипотезе: или је Новаковић тај рад много раније написао, док је пливао романтичким водама, или га је намерно задахнуо духом романтике

¹⁾ Раичић I., о. с., III, 1794, 252.

²⁾ Engel J. Chr., Geschichte von Serwien und Bosnien: Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer III, 1801, 445–8.

³⁾ Упор. Fraknoi V., Mátyás király levelei, külügyi osztály, I, 1893, 78.

⁴⁾ Стојачковић А., Черте живота народа српског у унгарским областима, 1849, 9–10.

⁵⁾ Лешоис, 146, 1886, 1–47; 147, 1886, 1–32 и 148, 1886, 1–70.

због тога што га је наменио Летопису, уверен да романтички занос још траје у Војводини. Тежиште Новаковићеве расправе, уколико се тиче свих Бранковића а посебно деспота Вука, није толико у сабирању и осветљењу историјских извора, колико народних песама. Историје о Вуку је веома мало¹⁾, а народног певања јако много²⁾. Своје историјско разлагање ослонио је Новаковић на изненађујуће мали број извора, од којих још мање њих изричито истиче. Од извора загледао је само у оне које је издао В. Макушев и с којима се срео у нашим летописима. Из литературе спомиње само Енгела, Цинкајзена, Стојачковића и И. Руварца. Заиста премало, и првих и других. Вештачки уздигнута дикција и веома китњаст стил тешко да су налазили одјека и код већине читалаца савременика ове радње. Данас, наравно, још мање. Али и поред осећаја nelaгодности, који извире из начина приказивања, треба с особитом пажњом пратити Новаковићево разлагање о народним песмама, у којима је опеван деспот Вук. Велим пратити разлагање, али не и потпуно га прихватити.

Сасвим друкчији је став Илариона Руварца према деспоту Вуку. Он је део свога детињства провео у Сланкамену, чврсто скопчаном с успоменама на „Змаја огњенога“, а већи део свога живота провео је у Гргетегу, од кога је учена традиција направила задужбину слепога Гргура, оца Вукова, па ипак није упадао у романтичарски занос док је писао о њему. Он се трудио много више око личности деспота Вука него што би се могло и помислити по његовим штампаним радовима. У остацима остатака научне оставине И. Руварца, који су сада у мене, има и један велики лист, писан још у временима када се он служио старим правописом. Уврх њега стоји: „О Деспотима србским и тко их е поставио“. Од тада па до последњих година свога живота није И. Руварца напуштала племенита страст да сабере што више података о свима српским деспотима а, можда, највише баш о „Змају огњеноме“. Њега је жарко занимала генеалогичка Бранковића и, с њоме у вези, да ли је Вук законити или незаконити син слепога Гргура. Био је убеђен да је незаконити. Природа деспотске власти у Угарској, за коју га је већ Рајић заинтересовао, није била тајна за њега. Мислио је о њој као и Рајић, па ипак је целога века носио у срцу жаоку на Рачкога — сасвим разумљиву — због начина којим је овај расправљао о српским

¹⁾ *Летопис*, 147, 1886, 7—18.

²⁾ *Летопис*, 148, 1886, 12—40.

деспотима у Срему. Не треба истицати да је са свом жестином свога темперамента улетео у проблем о лажним Бранковићима, православним и римокатоличким, и скупљао богату грађу о томе, само делимично искоришћену. Да даље не ређам — превртао је цела века и старе и нове књиге и исписивао где год је шта нашао о српским деспотима. Стога неће бити никакво изненађење када рекнем — што се, држим, и не слуги — да је И. Руварац и у својим штампаним радовима сабрао највише вести из извора и из литературе о деспоту Вуку, а у нештампаним би се још понешто нашло, помена вредно, што он није искористио. Руварчевих помена деспота Вука има у његовим радовима толико да их не могу овде све низати, али морам рећи где их је највише — у расправљању о Белој Стени и у Старом Сланкамену¹⁾. Он је само у та два рада успео да сабере и прокритикује све до онда познате вести о деспоту Вуку; при томе је он умео навести и важну савремену изјаву о њему, не саопштавајући где се она налази, да би тако од читалаца начинио сараднике; ја сам, међутим, издајући Зборник, морао то пронаћи и рећи.

Лајош Талоци сабрао је из маџарских архива неколико вести, које и раније нису биле потпуно непознате, о деспоту Вуку²⁾. Његове хипотезе о генеалогии Бранковића нису нашле потврду у изворима. Родословље Бранковића у његовим Студијима из историје Босне и Србије у средњем веку сасвим је унакажено баш што се тиче деспота Вука; он га је сматрао за законитог сина слепога Гргура, а на генеалогској табlici у овој књизи истиче се да је Вук незаконити син; и све остало, што се на њега односи, погрешно је³⁾.

Константин Јиречек много се намучио везујући у једну целину приказивање наше прошлости у временима расипања и пропадања српских земаља. Није му било лако одлучити се или за синхронистичко приказивање у свима нашим областима, или за низање судбина појединих наших земаља редом, скопчавајући поједине такве одељке чешће неуспелим него успелим прелазима, на чему му се не сме замерати, јер је то доиста мучан задатак. Гроф

¹⁾ Руварац И., Прилози, в) Fevezkeo = Сланкамен?, Зборник И. Руварца, 1934, 299—302. Стари Сланкамен, Ibidem, 365—410.

²⁾ Thallóczy L., Bruchstücke aus der Geschichte der westlichen Balkanländer, IV, Zur Geschichte der Despotenfamilie Branković, Wissenschaftl. Mittheil. aus Bosnien und der Hercegovina, IV, 1895, 322—55; нарочито 336, 342, 353.

³⁾ Thallóczy L., Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, 1914, 121—34; нарочито 123.

Ђорђе Бранковић и Јован Рајић изабрали су синхронистички начин приказивања овога дела српске прошлости, те су због тога утопили личност деспота Вука, у једном пространом оквиру, у широк временски размак. Јиречек није тако урадио. Он је, у овоме случају, издвојио личност деспотову из српске, босанске, угарске и турске прошлости и окупио догађаје из њихових историја око Вукова живота, не растурајући његова дела по појединим државама. Зато је одељак о деспоту Вуку у његовој Историји Срба испао као нека мала монографија о једној важној и занимљивој личности, уклопљена у Историју са заиста неспретним прелазом: „У ово доба има опет међу заповедницима граничне страже према Турцима један српски деспот у Јужној Угарској¹⁾“; Јиречек је веровао да је деспот Вук прешао Угрима 1465 и да је 1471 био од краља Матије наименован за српскога деспота; што се тиче легитимности његова рођења, то је он само навео мишљење Талочија, с којим као да се и сложио. Извора је, како сам већ навести, о Вуку скупио Јиречек што је више могао, али мање него И. Руварац; то важи и за литературу.

На Бранковићев и Рајићев начин приказивања личности деспота Вука вратио се опет Алекса Ивић у својој Историји Срба у Војводини. У њој је о њему употребљено још мање извора и литературе неголи код Јиречека, али је ипак речено углавном све што се онда знало о Вуку: „Савремени списи приказују Вука као витеза у узвишеном смислу ове речи и нарочито истичу поверење, које је уживао код краља Матије. И у народној успомени, у народним песмама, деспот Вук је био јунак коме није равног било²⁾“. Спомињући савремене списе, Ивић је имао на уму пре свега Бонфинија и на њега се највише ослонио док је писао први део свога суда о деспоту Вуку.

Ивићева Историја штампана је 1929, а 1932 објављена су два писма или, тачније, једно писмо с додатком од деспота Вука, које га приказује као веома активна у дотад неистицаној његовој делатности—дипломатској³⁾. Ове документе нашао је А. Дајсман у библиотеци у Серају, у Цариграду, и уступио их И. Гошеву ради објављивања. Добронамерни издавач познавао је, међутим, само ћирилицу, којом су документи писани, али није знао српски

¹⁾ *Јиречек С.*, о. с., 248.

²⁾ *Ивић А.*, о. с., 26.

³⁾ *Гошев И.*, Две новооткривена писма на „деспотъ Вукъ“ до „султанъ Баязитъ ханъ бегъ“, *Известия на Истор. друж. въ София*, XI-XII, 1931—2, 265—9.

језик и није познавао предмет о коме се ради. Но и поред невестог издања, пунога погрешака, претстављала су ова писма велико и пријатно изненађење, те их је Ст. Станојевић преко новина објавио најширим круговима читалаца: „Два нова писма Змај Деспота Вука — у једној цамији у Цариграду нађен је један свежањ српских докумената из средњег века“¹⁾. — Он је у овоме натпису начинио погрешку, говорећи о месту налажења, али је у самим писмима понеку погрешку бугарског издавача поправио. Све није могао, те је због тога набавио фотографије писама и уступио их Љ. Стојановићу ради објаве у старим српским повељама и писмима, где су она несумњиво боље публикована²⁾. Мало пре овога трећег издања на српском језику штампао их је њихов проналазач, А. Дајсман, у немачком преводу, који су за њега сачинили Ст. Станојевић и М. Фасмер³⁾. Тако су ова два документа, упућена од стране деспота Вука султану Бајазиту II, доживела изнимно велики број издања у врло кратком времену. Већ из ових докумената могло се с довољно сигурности ишчитати да је деспот Вук био не само велики јунак и чврст карактер, већ и вешт дипломата, с јако високим угледом и у Угарској и у Турској. Дакле, као створен за посредника у преговорима око примирја између Турске и Угарске, који су започели одмах после смрти султана Мехмеда II. Што важи за писма објављена први пут 1932, то још више вреди за ова која се овде издају.

И ова три писма деспота Вука потичу из исте збирке у Серају као и мало даље овде објављена „Два писма из Угарске“. Њих наша наука захваљује љубазности угледнога турколога Ф. Бабингера, који ми је послао њихове фотографије, величине 9:13 цм. у јесен 1953. Тиме је помогао и разјашњењу српске историје и упознавању турске прошлости, чему је посветио свој плодни научни рад.

Два од овде објављених писама деспота Вука упућена су султану Бајазиту II, а једно Алибегу Михалбеговићу. Код писама Вукових објављених први пут 1932 постоји — то морам рећи — сумња да ли су она писана баш 1483, како их је датирао Ст. Станојевић; на овом месту није прилика опширније расправљати о

¹⁾ *Полишка*, 27, VII, 1932.

²⁾ *Стојановић Љ.*, Старе српске повеље и писма, 1, 2, 1934, 487—9.

³⁾ *Deissmann A.*, Forschungen und Funde im Serai, 1933, 102—5: „Altserbische Sendschreiben des serbischen Despoten Vuk Grgurović (1471—1485) an Sultan Bajazit II (1481—1512), betr. Vorverhandlungen für einen Frieden mit König Matthias Corvinus von Ungarn (1458—1490). Zeit: 27. Juni 1483; Ort: Irig in der Fruschka Gora“.

тачности таквога датирања. Што се пак тиче овде издатих писама, то се година њихова одашиљања може беспрекорно утврдити. То је 1481. У дужем, наиме, писму, упућеном султану Бајазиту II реч је о његову доласку на престо након смрти Мехмеда II на такав начин да је искључена свака недоумица о томе у коју га годину ваља ставити. Оно, поред осталог, претставља изјаву оданости деспота Вука новоме турскоме господару. Пошто су и друга два овде саопштена писма у тесној вези с првим, то ја стављам сва три писма у годину 1481.

Султан Мехмед II умро је 3 маја 1481, и непосредно после његове смрти пожелео је нови султан, Бајазит II, да осигура мир на пространим границама Турске, те да ради тога склопи примирје и с Угарском, тада опасним противником. Најпогоднији посредник за извршење ове намере изгледао је султану деспот Вук. Он се на њега обратио једним писмом, за које је вечна штета што је изгубљено и што ми његову садржину можемо докучити тек из деспотова одговора. Бајазит II нудио је Вуку једну област између турскога царства и угарскога краљевства, у којој би он био онако потчињен Турској како су и раније били његови преци. Обећавао му је земље и градове. То је за српску историографију велика и важна новост. Које земље и градове је султан Бајазит II нудио деспоту Вуку? Из писма деспотова не види се сасвим јасно његов став према султановој понуди. У писма између султана и деспота улазио је — то је сасвим очевидно — само мањи и, можда, мање важан део дипломатске делатности; то важи и за дописивање са султановим претставницима. Све остало, јамачно најважније, било је поверено, у овоме случају, султановом склаву Мурату, и деспотовом слуги, Јовану, да усмено испоруче. Деспоту је, види се, било много стало до тога да се оствари примирје између Турске и Угарске. Зато је он, поред угарскога краља, узимао на себе свечану обавезу да ће се примирје чврсто држати ако га само Турци буду поштовали. Ово значи да је и стварна власт Вукова у Угарској била већа него што се до 1932 године смело веровати; из писама, наиме, објављених споменуте године излази, као и из овога, да је Вукова власт у Угарској била таква да је могао узимати на себе веома крупне обавезе.

Из другога Вукова писма, Алибегу Михалбеговићу, избија исто тако његов висок углед и његова широка овлашћења. Морамо само жалити што је најважнији део Вукових порука Алибегу био такве садржине да није доспео до нас, јер је деспот наредио своје изасланику Јовану не само да неке његове поруке усмено

саопшти Алибегу, већ да то учини само у четири ока. Какве ли су то поруке биле? Међусобна обасипања пријатељским уверавањима и преучтивим изјавама у овим писмима не треба нипошто превидети. То су важни документи за међудржавне и друштвене одношаје.

Треће писмо Вуково је само веровни акт за султанова изасланика Мурата, с уверавањем да су његове усмене изјаве султану Бајазиту II заиста Вукове поруке.

Прва два писма писана су или руком невештом или рукописом нечитким; писао их је исти писац као и оно Вуково писмо издато 1932. С малих фотографија није их било лако прочитати и преписати. Писана су, углавном, чистим говорним језиком, који је веома занимљив, али ја нећу да отимам филолозима радост да они с језичне стране проуче и прикажу ова писма. Треће писмо писано је китњастим рукописом од стране вешта писара.

Пре растанка с овим кратким уводом да рекнем још неколико речи о потпису деспота Вука и о титули коју он признаје Алибегу. Вук, мислим, сматра своје деспотство као титулу налик на гроф, барон и сл. Меће је испред свога имена, а као своје звање он истиче да је капетан босанских градова, што Турцима, доиста, није било драго. Све је то сасвим ново и врло важно. Што се пак тиче титуле Алибегове, то му Вук признаје исти наслов што су га носили последњи српски деспоти у Србији. Њему је Алибег господар Српске земље и Подунавља. Садржина се, значи, изменила, али је љуска остала.

У писмима има тако мало кратица и слова изнад линије да је најприкладније оставити кратице какве су, пошто су лако разумљиве, а слова изнад линије спустити, у заградама, у линију. Писар је здруживао ρ и κ , који су овде раздружени. Он је желео, даље, правити разлику између писмена ϕ и ψ , те је прво писао као ϕ и изнад њега ψ . Овде су оба ова слова стављена једно поред другога. Акцената у писмима има мало, и ти су изостављени, пошто су ударани без смисла и неконсеквентно. Интерпункција, тачка уношена у текст мало изнад линије, остављена је каква је. Тако је штампање олакшано, а да слика писама није много измењена.

Никола Радојчић

П И С М А

I

Белико(мѣ) и прѣвисско(мѣ) и пресла(к)ном(ѣ) и прѣсветло(мѣ) г(с)по дароу цроу на(д) цри | исто(ч)не(м) и запа(д)не(м) землѣ(м) и велики амире сѣ(л)тань Блгзвѣтъ | бегоу целива(м) че(с)титѣ роукоу цр(с)тва ти · велики и честити г(с)по | дароу аво догѣ к на(м) цр(с)тва ти слоуга мѣратъ и ш(д) негга примисл(о) | книгоу и рѣчи цр(с)тва ти и ми доврѣ разоумѣмо що цр(с)тво ти на(м) | оу своѣи книгѣ пишѣ и на рѣчи пороучоуѣ · ми се са те(м) цр(с)твоу | ти покланѣмо како нашемоу г(с)подароу · и що намъ пишѣ цр(с)т(в)о | ти ерѣ ю бг ѣчини(л) и сѣш си на столоу цр(с)тва свога шца бг | да оумножи цр(с)тво ти че(с)тито ѣ доугоу животоу · а що намъ | цр(с)тво ти пишѣ и на рѣчи пороучоуѣ ерѣ на(м) хокѣ(ш) дати зѣ | млѣ и градове а ми да висмо били мѣгю цр(с)тво(м) ти | и мѣгю светлѣ(м) краљѣмъ како соу и наши прѣи били · и за | иноу рабotoу що зна цр(с)тво ти що си на(м) биш пороучиш · и ми чоуѣши твoга цр(с)тва волю и хоте(н)ѣ поустисмо к на | шемоу г(с)подароу светлом(ѣ) краљу а къ братоу твoга цр(с)тва | и на тои га наго(с)мо како може ѣ све(м) цр(с)тва ти волѣ би(ти) | и ако докле би цр(с)твоу ти волѣ била дотлаи да в(ѣ)де мирѣ | мѣгю вами и братѣство истиньно и приате(л)ство | а ми мѣгю вами стоѣки да висмо слоужили цр(с)твоу ти | како соу и наши прѣи слоужили и хар(ч)ѣ давали докле в(ѣ)де волѣ | цр(с)тва ти · и молимо се цр(с)твоу ти ако хокѣшь да в(ѣ)де мѣ | гю вами тврѣдо бра(т)ство и приате(л)ство како да чоуѣ | ва(с) светѣ · тадѣ да в(ѣ)де ш(д) цр(с)тва ти стране тврѣдо | и непоколебимо · а ш(д) краљѣве светло(с)ти стране га ш(т)зи | млѣ(м) на мою главоу и на мою вероу и на мою дшѣ ерѣ кѣ | бити ш(д) краљѣве светло(с)ти тврѣдо тоѣ що справи | мо да не в(ѣ)де мѣгю вами ниѣдна варѣка · и къ цр(с)твоу | ти посласмо нашега по(ч)тенога слоугѣ ишвана сѣ сви(м) на | шѣга ср(д)ца хоте(н)ѣмъ молимо се цр(с)твоу ти що ти в(ѣ)де | говориш да га вероуешь · и вѣ да ѣмножи че(с)титом(ѣ) црѣ лета | и годинѣ.

ноуліта ѣ оу коупини(кѣ)

цр(с)тва ти скла(к) деспот | воуки
и канѣта(н) бoса(н)ск(их) градо(в)

Адреса:

Келико(мѣ) и прѣвисоко(мѣ) и прѣславно(мѣ) и прѣсветло(мѣ) |
г(с)подароу цроу на(д) цри исто(ч)не(м) земла(м) и за |
падіе(м) и велико(м) амире с(ѣ)лтанъ вагази | ть веоу

II

Племеинито(мѣ) и моудро(мѣ) и всакѣ по(ч)тене ч(с)ти и слави
вго(м) даро | ваномоу и оу храбарствоу нарочитомѣ братѣ ми и
при | тателю г(с)подароу ср(в)ске землѣ и подоуи(в)га ваше алике |
гоу много здравье и веселье да има бра(т)ство ти нашъ |
по(ч)тени братѣ аво разоуме(с)мо що си на(м) ѣ својеи книге |
писах како да ми словодно нашега оулака к тивѣк пошлѣмо |
и ш(д) тивѣк да погье на големога г(с)подара по(р)тоу а на веоу |
великога г(с)подара и всех вашалара и твою затои да зна(ш) |
ерѣ ми посласмо нашега по(ч)тенога слоугоу ишвана и с моу | рато(м)
къ бра(т)ствоу ти да и(х) ш(д)прави(ш) на цревоу порт(ѣ) | како ти
зна(ш) и да зна(ш) що (с)мо г(с)ноу цроу писали и на рѣчи по |
роучили тои смо рѣкли и наѣчили нашега слѣгѣ ишвана | све да искаже
бра(т)ствоу ти затои що ти ш(д) на(с) каже | веоуи га и више тога
и га ти приѣма(м) нашо(м) веоро(м) | и нашо(м) д(оу)шомъ ерѣ ш(д)
кравеѣ светло(с)ти стране | ни ш(д) на(с) ниѣдна ва(р)ка ниѣдна
льже неке ви(т) | шогоде(р) справимо мегю ними такогье(р) да |
воудѣ ш(д) големога г(с)подара стране и ш(д) ва(с) такои кѣ |
мо добрѣ поса(л) справити и па(къ) да зна бра(т)ство ти | ерѣ
ти са(м) ишце некое рѣчи по ишван(ѣ) пороучи(л) моли | мѣ те
прими и(х) ш(д) неѣга насамоу те рѣчи дроуги члвк | мегю вами
да не чоуѣ а що ми ѣ пороучило бра(т)ств(о) | ти за свога чловка
кога би хотѣл к на(м) дослати за т(о)и | кадагоде(р) хокѣ(ш) пошли
га словодно вера м(ѣ) гна | светлаго кравѣ и по неѣговои светло(с)ти
наша | да догье словодно с посло(м) кои има бра(т)ство ти | и па(къ)
да га по(с)тавио здрава до смеде(р)ѣ.

де(с)потъ воукъ и капе |
та(н) воста(н)ски(х) граде(в)

Адреса:

Плѣмѣнитѣ(мѣ) и моудро(мѣ) и всакѣ по(ч)тѣнѣ |
 ч(с)ти и слави вго(м) дарованом(ѣ) и ѣ храв(а)р |
 стѣѣ нарочитом(ѣ) брат(ѣ) ми и приатѣ |
 лю г(с)подароу ср(в)скѣ землѣ и подѣна(в)га ваше |
 алибегоу

III

Бѣлико(мѣ) и прѣвисокѣ(мѣ) и прѣславнѣ(мѣ) го(с)подароу цароу
 на(д) царѣ исто(ч)ни(м) и запа(д)ни(м) | землѣ(м). вѣликѣ(мѣ) амирѣ
 соулта(н) вагази(т) вѣѣ. целива(м) честитоу роукоу цр(с)тѣвѣ ти
 вѣликѣ | и ч(с)тити го(с)подароу. да знаа велико цр(с)тѣво ти. ерѣ
 смо неколико рѣчи пороучили цр(с)тѣвоу ти по цр(с)тѣвѣ | ти слоугѣ
 по моурат(ѣ). затѣм цр(с)тѣвоу вѣде говори(а) ѣ(д) на(с) цр(с)тѣвоу ти
 моурат(ѣ). да м(ѣ) ѣ вѣровало цр(с)тѣво ти коли | ко да ти ви(х) га
 са(м) говори(а) цр(с)тѣвоу ти: — и вѣ да оумножи лета и годи(н)
 цр(с)тѣвѣ ти: —

цр(с)тѣвѣ ти скла(в) деспо(т) вѣ(к) |
 и капѣта(н) вѣса(н)ски(х) градо(в)

II

ДВА ПИСМА ИЗ УГАРСКЕ

Познати учени турколог Ф. Бабингер био је заиста и увиђаван и љубазан, када ми је с пролећа ове, 1953, године послао ради објављивања фотографије два српски писана писма с краја XV века. Тиме је учинио нашој историографији, међународном праву и нашој филологији услугу на којој му припада искрена захвалност. Писма су пре двадесет година нађена у тулбету Синанпашинѣ, у једној хрпи докумената који сви потичу из осамдесетих година XV века. Било их је на више језика, међу њима и српски писаних. Величина ових писама у оргиналу није забележена; величина фотографија, које сам ја добио, јесте 9:13 см.; фотографисана су и писма и њихове адресе; према томе, ја сам тада примио четири фотографије; оригинали су у Серају, у Цариграду. Пошто су писма велика, а формат фотографија мали, то их није било лако прочитати и преписати. Ја се, ипак, надам да сам их добро прочитао и тачно преписао.

Када се сретнемо с ретким српски писаним споменицима ове врсте из тамних векова нашега робовања Турцима, онда се лако може упасти у искушење да се њихова важност прецени. Што је ретко, то је често већ и самим тим и драго. Ја држим на уму ову опасност, па ипак веома радо истичем да је важност ових писама заиста изузетно велика. И то због више разлога.

Добро је познато да је у првим вековима османлијске власти у Европи српски језик био један од дипломатских језика на Порти. Султани су се при општењу с неким западним и северним земљама служили српским као дипломатским језиком, док су се талијанским комунама обраћали највише грчки. Турских писама насталих у српском одељењу султанске канцеларије било је веома много, и само за наше земље и само из Дубровника она су окупљена у две овеће збирке, ону Ћире Трухелке и ону Глише Елезовића. Трухелка је дао своје издању натпис „Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke archive“ (1911), иако су сами Дубровчани једино за три од сто осамдесет тамо издатих докумената написали да је та порука „scritta in schiauo“, док се за све остале вели да су писане српски „in serciano“. Зато је Глиша Елезовић и дао своје издању натпис „Турско-српски споменици Дубровачког архива“ (Јужнословенски филолог, XI, 1931, 7—88).

Турци су упућивали своја српски писана писма и Угарској, те је угарска дворска канцеларија морала имати и своје српско одељење, ако је желела одговарати турским султанима истим језиком којим су се они на њу обраћали. И одговарала је. Но тих писама нема много или — да будем опрезнији — није их досад много пронађено као што има веома мало и турских писама на Порти српски састављених и упућених у Угарску. И једних и других било је јамачно веома много, али у Турску упућивана српска писма или су пропала или још нису пронађена, а у Будим стигла српска писма с Порте превођена су на латински, и оригинали су забацивани; код угарских писама упућених у Турску и турских стиглих у Угарску дало би се лако и поуздано утврдити, ако су само латински сачувана, да ли она претстављају превод са српскога; то би био веома занимљив и захвалан научни задатак¹⁾.

Обадва писма која се овде објављују потекла су од угарске дворске канцеларије. Спадају, дакле, међу веома малобројна

¹⁾ Примера ради ја упозоравам на писма краља Матије Корвина султану Мехмеду II из 1478 године и, последњега, писаног око 1480 године: *Fraknói V., Mátyás király levelei, külügyi osztály*, I, 1893, 381—2, 387—8, 419; II, 1895, 388—90. Писмо краља Матије Корвина султану Џему из 1488: *Ibidem* II, 1895, 244—6.

писма упућена из Угарске на српском језику турским султанима или њиховим високим достојанственицима. Већ то им јако диже вредност. Но она нису само по томе изузетно важна што постоји веома мало оваквих писмених споменика. Још су знаменитија по својој садржини. По њој су ова писма, својим претежним садржајем, део веома малобројних поузданих извора за историју међународног права у XV веку. Зато ја ни часа не двоумим да ће она из наше науке ући у светску као важни документи за развитак међународног права. Осим ове две њихове особине мора се, нарочито за читаоце овога часописа, истаћи занимљивост језика и правописа којима су писма писана. Писац првога писма, упућенога од Стевана Баторија Алибегу, знао је понешто тадашњи српски књижевни језик и чак је располагао и мрвицама знања о правописној реформи Константина Филозофа Косничкога, док је састављач другога писма, упућенога од краља Матија Корвина султану Бајазиту II, писао српским говорним језиком и фонетским правописом. Обојица, наравно, како су и колико су умели.

Прво писмо упућено је од стране чувенога војсковође Стевана Баторија, дворског судије (*udvarbíró*) и ердељског војводе, Алибегу Михалбеговићу, наследном заповеднику најстрашнијег рода тадашње османлијске војске, акинџија¹⁾. Писано је у Будиму 1 маја неозначене године. Ја само слутим — више не смем казати — да је оно из првих година владања султана Бајазита II, када је он покушавао средити одношаје са својим суседима на друкчији начин него његов отац — не само ратовима, него и преговорима, како је одговарало његовој природи, сасвим другачијој од оне Мехмеда II. Писмо је најраније могло бити написано 1 маја 1482, пошто је султан Мехмед II, који се спомиње у писму као покојни, умро 3 маја 1481, а најкасније је могло бити написано 1 маја 1489, пошто је краљ Матија Корвин умро пре 1 маја 1490. Овај размак у времену дао би се несумњиво још сузити, но опширнијем расправљању о том питању није овде место, а, заиста, ни прека нужда. Али нипошто не смем оставити неспоменуто да је ово писмо свакако део веома важних преговора који су претходили

¹⁾ О моћном роду Михал-оглу-а, Михалбеговића, јамачно потурчењака, као што је у овим временима била претежна множина оних породица из којих су узимани високи државни достојанственици: *Mikhal-Oghlu*, *Enzyklopaedie des Islam*, Lieferung 45, 1932, 568—70 (*Fr. Babinger*). О самом Гази-Алибегу: 570. Упор.: *Olesnicki A.*, *Duhovna služba bektašijskog reda u akindžijskoj vojsci*, *Vjesnik Hrv. arh. društva*, N. S., XXII—XXIII, 1941—2, 193—206.

склапању петогодишњег примирја између султана Бајазита II и краља Матије Корвина 1483 године, које је 1488 продужено на три године¹⁾. Цело писмо је одговор Стевана Баторија на писмо што му га је упутио Алибег ради рушења заслонских (шабачких) утврђења, које је, како је он тврдио, угарски краљ Матија обећао, али није извршио. Алибег је у своме писму несумњиво истицао да је неиспуњавање постигнутог договора с угарске стране разлог за одбијање примирја с турске стране. Вођење преговора о примирју између Турске и Угарске након угарског заузимања Заслона (Шапца) 1476 било је тако сложено и толико се отезало да је изазвало нејасности, у којима се није могуће потпуно снаћи. Неће их све ни ово писмо отстранити, али нема никакве сумње да ће их бар смањити. Мехмеда II заболоо је пораз код Заслона као мало који његов војни неуспех. Из недавно објављене Бабингерове монографије о великом Освајачу види се како се оштра жаока хришћанскога Заслона на границама Турске била дубоко уринула у султаново срце²⁾. И још нешто се одлично види из исте књиге: Мехмед II је исто толико жарко жудео продрети у срце Средње Европе колико је чезнуо да заузме Рим и Италију³⁾. Ради остварења прве сврхе сметале су му већ на првим корацима две тврђаве, Заслон и Београд, а тек иза њих Угарска. Подмукао и препреден, Мехмед II се претварао као да му није стало до освојења саме Угарске него само до слободног пролаза кроз њу. Ф. Бабингер је на два три места своје монографије о Мехмеду II забележио тадашња говоркања — којима он не поклања вере — као да је султан нудио краљу Матији чак и своју Босну само да би му допустио пролаз кроз Угарску за Средњу Европу⁴⁾. Из овога писма види се да не може бити јасније колико је Бабингерова опрезност била умесна — Мехмед II није се у овоме случају умиљавао него је претио и ослањао се на силу. Стеван Батори не пориче да је између Турске и Угарске заиста било

¹⁾ *Fraknói V.*, о. с., II, 1895, 290—9. Код Хамера се уз годину 1483 ово примирје нарочито не истиче, како би се очекивало, али се оно јасно помиње приликом његове обнове: *Hammer J.*, *Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*², I, 1834, 635. *Jorga N.*, *Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, II, 1909, 261—2.

²⁾ *Babinger F.*, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit, Weltenstürmer einer Zeitenwende*, 1953, 379—81, и, нарочито, 383.

³⁾ *Babinger F.*, о. с., 20, 280, 288, 292, 349, 381, 433, 440 и 448. Карта турских провала према Средњој Европи и Италији: 350. Упор. и *Babinger F.*, *Mehmed II, der Eroberer, und Italien, Byzantion*, XXI, 1951, 127—70, нарочито: 146—7.

⁴⁾ *Babinger F.*, о. с., 379, 410 и 540.

речи о рушењу утврђења код Заслона, али истиче да до прекида преговора о примирју није довело ово питање него једно друго. Он јасно вели и које је то питање — пролаз турске војске кроз Угарску, било с вољом краљевом, било и без његове воље. Значи, султан је желео пролаз за Италију и Средњу Европу. Овај султанов услов за примирје био је, очевидно, тек касније с турске стране постављен. Да ли тек онда када је Угарска већ била дала пристанак за рушење заслонских утврђења? Батори, у име свога краља, истиче, исто толико уљудно колико и одлучно, један необориви принцип међународнога права, а то је овај: у једном утврђени уговор између држава не сме једна држава накнадно и самовољно уносити никакве обавезе за другу уговорну страну. Овакав покушај Мехмеда II, који је сматрао да је њему све слободно, онемогућио је склапање примирја, јер краљ Матија, наравно, није могао Турцима допустити слободне освајачке походе у друге земље кроз своју државу. Тако је и Заслон остао утврђени град у угарским рукама све до 1521 године. У Алибегову писму Баторију било је истакнуто још једно веома мучно питање, које је, по турскоме мишљењу, ометало склапање примирја. То је било питање пребеглица из једне државе у другу. Турска је тражила да се врате. Краљ Матија био је вољан отстранити и овај разлог за несклапање примирја, али уз два услова — обавеза издавања пребеглица мора бити обострана и, што је много важније, преко границе се могу пребацити само она лица која пристану на повратак. Значи, ко се не жели вратити у државу, која му је по несрећи отаџбина, он се на то не може и неће присилити.

Писмо Баторијево Алибегу састављено је у прељубазном тону, али, у исти мах, и с јасно и одлучно израженим условима за склапање примирја с Турском. Из њега се, нажалост, види, колика је штета за науку што су се из обилне преписке између Турске и Угарске, која је обема странама била већ дојадила, сачували само делићи, помоћу којих се да бар донекле реконструисати ток преговора о примирју између Турске и Угарске и, што је још важније, даду се утврдити принципи здраве међународне политике.

Друго овде објављено писмо упућено је од краља Матије Корвина 25 јуна 1487 султану Бајазиту II из табора код бечкога Новог Места, које је угарски краљ баш тада опседао. Оно, дакле, спада у читав низ писама, одасланих на страну, а писаних „in castris sub obsidione civitatis Nove Australis” или „im velde vor der Newnstadt” или „im felde fur Nuwenstat” и сл.¹⁾ Повод за писмо, опет без озна-

1) *Fraknoi V.*, е. с., II, 1895, 313, 316–7.

чене године, дале су тужбе Бајазита II на пограничне препаде, и тако кршења примирја од 1483 године, на свима турско-угарским границама, а особито на међама Северинског баната у Ердељу. Султанско писмо, јамачно српски писано, донео је угарском краљу Бајазитов склав Алија; у ово доба се султански изасланици хришћанским владарима називају само склав, склава. Краљ Матија у своме одговору признаје да такви препади заиста постоје и с угарске стране, али да их има много више и да су много опаснији они с турске стране. Међу најгоре суседе ставља угарски краљ босанског војводу који за султанове заповести и „не хаје“. То ми краљу Матији радо верујемо, јер је реч о Скендер-паши, који се из године у годину залетао у западне стране палећи, робећи и пљачкајући¹⁾. На угарскога краља био је Скендер-паша нарочито киван због пораза што га је претрпео код Книна, за који је претио да ће га осветити, ма му било погинути. И Скендер-паша је, наравно, потурчењак, али није био наше крви, како би ко могао помислити због његове претње освете пораза. Његов је отац био Талијан из Ђенове, а мати му је била Грркиња из Трапезунта. Све северозападне границе су га по злу дуго памтиле; још страшнији је био други потурчењак истих времена, Србин пореклом, Ахмед-паша Гедик. Није никакво чудо што краљ Матија, поред оваквих и сличних османлијских паша, у своме писму султану вели да су му тужбе због провала преко граница додијале, а, мисли он, ваљда и султану. Зато краљ предлаже да султан са своје стране упути свога човека, с пуним овлашћењем, који ће се састати с истим таквим краљевим човеком и заједно извидети све прекршаје примирја на граници, те кривце по њиховој заслуги казнити. Да ли је примљен овај предлог краља Матије, не знамо, али знамо да су препади на граници, и поред примирја, с турске стране настављани и да су султани на све тужбе имали исти одговор као и Мехмед II — гранични заповедници крше примирје на своју руку, против султанске забране.²⁾ Значи, све зависи од војвода на граници, и краљ Матија, збиља, хвали као примерног суседа смедеревскога војводу. Је ли то био Балибер³⁾.

¹⁾ Babinger F., Mehmed der Eroberer, 1953, 392, 395, 440 и 556. *Исти*, Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Malqoç-oghlu, Annali del R. Istituto . . . orientale di Napoli, N. S., I, 1940, 123,³⁾. *Исти*, Mehmed II, der Eroberer und Italien, Byzantion, XXI, 1951, 162⁴⁾.

²⁾ Babinger F., Mehmed der Eroberer, 1953, 321.

³⁾ Babinger F., Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Malqoç-oghlu's, 122—3.

У горњим редовима нису нипошто потпуно искоришћени историјски и правни подаци које ова писма пружају. То ја остављам засебним студијама у вези с другим савременим изворима. У вези са садржином ових писама ја желим само још ово истаћи: у њима се огледа примитивност државног облика тадашње османлијске државе и једноставност међународних одношаја. Мехмед II Освајач помиње се само као бег, што је рана султанска титула¹⁾. Суседски односи су, истина, једноставни и чак с извесним знацима тобоже родбинских веза. Али то не значи да за тадашњу дипломатију није требало имати мудру главу и олрезно, али јасно, перо. Право је чудо колико су ученошћу несумњиво непреоптерећени српски писари ових писама успели да веома сложена и јако деликатна питања одену у подесну форму. Ко ли су они били? Да ли они настављају дипломатске традиције ранијих српских држава? Писмо Алибегово Стевању Баторију пренео је поп-Јован. Да га он није и написао и усменом поруком, како се често радило, допунио писмену? Све су ово исто толико умесна питања, колико и тешка, али то не значи да на њих не треба тражити одговоре.

Још неколико речи о начину издавања ових писама. Прво писмо се, по могућству, штампа сасвим онако како је написано. Ја мислим да ће се на тај начин учинити нашој филологији најбоља услуга. Једине измене, које сам чинио, јесу ове: растављао сам заједно написане речи, слова изнад линије спуштао сам, у заградама у линију, здружене *ѣ* и *ѣ* растављао сам, акценте и спиритусе изоставио сам, јер су стављани без икаква смисла и реда, интерпункцију сам оставио каква је. То све важи и за друго писмо у коме је језик још више говорни неголи у првоме и у коме је још мање тежње за показивањем учености; и у првом и у другом писму кратица је тако мало и оне су толико лако разрешљиве да сам их остављао какве су. Уз погрешно написане или поновљене речи нисам стављао никакве знаке. Нека буде издање што више налик на оригинале.

Никола Радојчић

¹⁾ *Babinger F.*, *Mehmed der Eroberer*, 1953, 469.

П И С М А

I

Бата(р) ишва(н) и шдва(р) виро(в)· св(е)тлости краљевеи· и воєко(д)а
 арде(с)ки· оувозможном(ш) и вьське чь(с)ти почьтене до(с)оинном(ш) бра-
 тоу ми | лювимомш· али вѣгоу ми(а) вѣговикю· воєводѣ славном(ш)
 многолюбовно поклонѣнїе· паки да зна г(с)п(д)тво ти· како
 примисмо листе що ми | вѣше твое брат(с)во ꙗписало по поп(ш)
 іванш· прѣма наши(х) ли(с)· що смо ми ви(а) писали твою
 братствѣ скрозѣ мирь· и ми ли(с)те ваше казасм(о) | силном(ш)
 г(с)днш наше(ш) свѣтло(с)ти краљевеи· и свѣтло(с)ть краљева
 добрѣ разбера ли(с)те ваше, како ви пишете· да є било за врѣмена |
 силога, и покоиннога соулта(н) ме(х)ме(д) бега· неколико кра(т) за
 ми(р) и за прїател(с)тво· поклисаги нашега силога и св(е)тлога
 краля | к цароу на портѣ дохудили· и оутѣкнули ш нѣговѣмь
 цр(с)твомь· како да ви се гра(д) заслонь що ю с они стране
 оузеть ꙗ вась· да | се развїе· и тако и правите да є тои било с
 краљеве стране швекано прѣ(д) цр(е)в(е)м поклисаро(м)· и оу
 клетовне листе записано· | кон соу ли(с)ти ме(г)ю цр(е)мь и краљ(е)м
 записани· и па(к) такои говорите, да ю то с краљеве стране
 несъвршено· и да се зато ми(р) ра | скинш· и ми тои оузна(х)мо и
 разоумесмо· да не затои ми(р) раскиноу(т)· него є била свѣтло(с)
 краљева готова и приправна съсвѣ(м) | да гра(д) засло(н) развїе·
 и све свое шветованїе да съврши· да да знашь· како є за шван
 оузро(к) ми(р) раскиноу(т) ка(д) наипослѣ и долци пе | тьрь ходи
 к цр(е)в(е) свтло(с)ти· та(д) и покойни соулта(н) ме(х)ме(д) бегъ вѣше
 иска(а) како да ви његова воиска ка(д) ю било њемоу драго да | ходи
 скрозѣ зѣмлю и гп(с)тво свтлости краљевеи· с воло(м) краљевом(м),
 или и без воле· томоуи свтло(с) краљева нехтѣ· ере тои не бе |
 ше говорено оу прьво(м) говор(ш)· що пре веше срегїень ми(р) и
 пот(в)рѣгїень· и тои знаи ере (с) за таи оузро(к) ми(р) раскиде· да
 за све за тои ница(р) не | манїе· и шць ако ю волга великога цр(а)
 са(д)шнїега· оучини(т) ми(р) и добро прїател(с)тво з господино(м)
 наши(м) краљемь· како ю нароучено ꙗтоу(а) | да за тои не иман
 сѣмню ниєднш мой брате· и да знашь како на(м) и ти самь
 нарѣчкеш, ере смо велико врѣме ꙗ краљеве стране на се ꙗ бе прїими(а)·

да нека знашь да те чиню истинна и становита· ако велики црѣ
вашь с ѡне(м) нареженїемъ· како је виль г(с)пнъ краљъ | с неговѣ(м)
щце(м)· и оусхокіе ми(р) и приател(с)тво· и краљева є свѣтло(с)
готова, к оноиѣ и прѣвомоу нареженїю· що се је прѣво записало |
и наредило· хокиє се тврѣдо дрѣжа(ти)· ако кїє и црѣ дрѣжати, и
ѡнои испльнити· такои да боуде мегю нами миръ, и исти | но
приател(с)тво· а що ми пишешъ за люди· кои соу прѣшли с ваше
стране к намъ, да ихъ ѡпетъ вратимо· за тои свѣтло(с) кра | лѣва
хокиє и(х) поустити· ако кїє твои г(с)днъ црѣ поустити люди,
кои сѣ ис краљева ѡрса(г) ѡведеи· аколи би црѣ нехотель· |
како би тои почтено било за свѣтло(с) краљевоу· да ако хокиє
црѣ поустити кои хоте свѡ(м) воло(м) дойти к на(м)· хокиє и
г(с)п(д)ь | краљ радо поустит(т)· кои хоте свѡ(м) воло(м) ити к
ваиъ· затои ако кїє пристати твои г(с)п(д)нъ црѣ· нареди сѣ црѣмъ
да по | слеелне те слово(д)не, краљевѣ поклицарѣ· и да пошле люди,
оу сме(д)рево оу талство· ка(д) такои оучините· хокиє г(с)п(д)нъ |
краљъ тѣи часъ поустити на портоу свога поклицара· да се оучини
изнова ми(р) и прїателство и да се потверди· | затои наги твоє
брат(с)тво волю црѣв· що кїє с нами оучинити· и намъ ѡлиши
да знамо, ако на(м) требоує за тѣи | ми(р) и прїател(с)тво мегю
два г(с)пра стоати· кои се ми(р) за ѡба г(с)пра в(д)и користень, и
почтень· и бѣ те дрѣжи | оу г(с)пствоу з(д)рава и весела· писана
на в(ѣ)димѣ месеца маѣ ѧ

Адреса: Оузможном(ѣ) и всакїє хвале и почтене |
чьсти до(ст)оинном(ѣ)· алибег(ѣ) михалбеговик(ѣ) |
воєво(д) славном(ѣ)· и на(м) братѣ и прїателю:

II

Прѣсвѣ(т)ломѣ погла(в)ю и ѣзмѡ(ж)номѣ гднѣ сѣлтан батази(д)
ханѣ велико(мѣ) царѣ тѣ(р)скомѣ и инем мнозем зе(м)лам гднѣ
братѣ и прѣятелѣ и родѣ наше(мѣ) прѣдраго(мѣ) матеѣш
мишестив(м) | вѣжнїєю крал ѣгр(с)ки и чешки и херцег вѣчки и
инем мнозем землам го(с)подин много здравїе и всаке прѣѣзни
и двѣрих чести привитачїе· книгѣ ваше висѡте кѣю | нам алиѣ
склава висѡ(т)е ваше донесе добрѣшело ю прииисмо и что вѣше

њ нон развѣсмѣш и развѣсмѣш како је висота ваша ѡни мир
 држала кои је мѣгю | нами и лаха¹⁾ га напроѣда држати и ако би
 тко инако мѣгю нами что вѣзидиш да вѣсмо не веровали. на тои
 ѡ(д)говарамш вашон висѡти да о(т) ваше висоте обита | и добра
 хѡтѣниѣ что к тоган мира држаню прѣстои никадар се нисмѣ
 двоили и никадар се нисмѣ сѣмнили да онаи зла кои сѣ се ѡ(д)
 оне стране нам и нашим | краицем и владаню ѡчинила да би с
 хѡтѣнем и с видинѣм и ѡ запови(с)ти каше висоте ѡчинѣна. и
 такон и ваша висота ѡ нас верѣи да что ваша висота пише | да
 од ове стране ѡ северина внога зла землѣм и владаню висѡте ваше
 чине се и говори ваша висота да юре смо на далекихъ зѣмляхъ да
 нам тоган наши | м лѣдиѣ не даю на знаниѣ. на тои говоримо
 вашон висоти да зансто све нам се не даѣ на знаниѣ како и ми
 верѣемо да и вашон висоти оноѣ све что | се ѡ оне стране протива
 нам чини не даѣ се на знаниѣ защо ако би ваша висота све онеи
 чѣла знамо да би ваша висота к томѣи видила да из тоган |
 знамш да се вашон висоти све онои не повида али може бити
 что се повида тер что пишемо инако се него како ест развѣми ере
 до се добе висота | ваша никадар к томѣи не види и знаи ваша
 висота да смо се юре толико крат вашон висоти за шкоде
 и за пинне коѣ сѣ се од оне стране нашим ѡчиниле тѣ |
 жили да юр знаемо да смо тѣжком додигали вашон висоти и юр
 векѣи срамѣемо се поники пѣт тѣжити вашон висоти затон смо и
 прво вазда просили | вашѣ висотѣ да би никога добра човека висота
 ваша пѣстила а ми ѡ(д) ове стране такоюре да вѣсмо послали кои
 би све что се је на оби страни | ѡчинило да би разгледали и
 оправили и злочинце такове да би пѣдѣсали такон да би се инни
 ними ѡсвизтали того ради и сада просимо вашѣ висѡтѣ | да никога
 поглавита човека свога с пѣном областю свою на разгледанѣе и на
 оправѣ од оне стране да пошлете а и ми ѡ(д) ове стране такоюре
 окѣемо | ѡчинити защо до(т)ла нека зна ваша висота ниѣдан нас

¹⁾ Једина, мислим, тешко разумљива реч у овоме писму јесте маха. Павле
 Ивић био је љубазан да је разјасни. Он се с њом срео у једном писму Михаилу
 Бакићу из 1539 год. (Прилози, V, 1925, 136). Знао је и да Вук лѣ тумачи као
 жели. Напоследку, у крашованском говору лам, лаш и т. д. значи хоћу. Сигурно
 је, дакле, да глагол махати значи овде хтети, желети.

о(д) наю двию од тѣжав такоуех не може се зчѣвати зацо к нам сваки дан многе тѣжбе | дохѡде и мегю иними дано нам је сиѡ даан на знаніе како врхѡсаньски воевода немал плин једном ѡ восни дрѡгѡ ва ѡ хрѡватиѡх под градом | нашим тнином зчинив је и вазда је повинен био и ако тои ваша склѡва ако вѣде хотити извидити може и да зна ваша висѡта да д(ш)клаи | ваша висѡта тоган воеводѡ врхѡсанскога не изврѡже никадар мирѡ кои је мегю нами некіе се мокии дрѡжати зацо е тѡи воевода како е нам пови | дано отворено рекао да заповидю ваше висѡте ничтѡре не хѡе и ако би мѡ змрети прѡтива нам и нашим све что може зчинит кіе и како коли | вѣде могао за шно повиненіе свєсиѡх које је правдено зчиніенѡ да се кіе осветити затѡи ваша висѡта да види и разгѡеда како се мирѡ нам | дрѡжи и каквоу напѡслиѡ од дрѡжаніѡ мира имѡемо зпаніе за воеводѡ смедерѡвскога истинно ничтѡр се не тѣжимо да вашѡи висѡти га прѡпорѡ | чајемо и вашѡи висѡти захвалѡ имѡемо да такоуа добра чѡвѡка кои мирѡ лѡби ваша висѡта онди дрѡжи зацо ничтѡр такоуа ни зчинив | прѡтива нам чим би мирѡ разкрѡшив да мнози дрѡзи а навѡститѡ тѡи воевода врхѡсански ничтѡр не прѡвѡца чтогодѡр може смисли(ти) | и зчинити прѡтива мирѡ и приѡзни и братствѡ које с вашѡм висѡтом имѡемо затѡи нека зна ваша висѡта да докле се они не изврѡже ни ваша ви | свѡта о(д) нашеѡх тѣжав се може избѡвити ни се ми ш(д) неговоу зла чиніеніѡ можемо избѡвити тогѡ ради прѡсимѡ вашѡ висѡтѡ да како се више | пише ѡлѡчитѡ једнога поглавитѡ чѡвѡка за ѡправленіе чѡкод и кривнѡе које сѡ се на шѡи страни зчинилѡ и ми такоуѡре ѡкјемо зчинити | да се злочинци и кои сѡ заповиди шѡиу нас прѡкрѡшили пѡдепѡю и инѡи тои видивше ш(д) злочиненіѡ се здрѡже такои кіе се мирѡ и вра(т)ство | боле за ѡвиу странѡ похѡаленіе и корист одрѡжати за које стѡари и за многе инѡе по склѡвѡх ваше висѡте дѡли вашѡи висѡти никѡе ричи | нарѡчисѡмо кога ваша висѡта зслиши и верѡи мѡ и вѣди нам здрава и весѡла ваша висѡта многа лета и годинѡе писана ѡ таборѡи вѡиске | наше ѡ шѡседеню новѡга мѡста мѡсеца јунѡи двѡдѡсетипѡти данѡ:

Commissio propria
domini Regis

Адреса: Прѣ(с)вѣтломѣ поглавию и ѡзмѡ(ж)номѣ господинѣ сѣлта(н)
 влѣзи(д) хл(н) мило(с)ю | божию велико(мѣ) царѣ
 тоу(р)скомѣ и инѣм мнозем землям братѣ | и приателѣ
 и родѣ нашѣм придрагомѣ.

R é s u m é

N. Radojčić

Cinq lettres de la fin du XVe siècle

I

Trois lettres du despote Vuk, „le Dragon de feu“

L'historiographie serbe et l'historiographie étrangère présentaient jusqu'à tout récemment le despote Vuk, Zmaj ognjeni (le Dragon de feu) des chants populaires serbes, uniquement comme un héros plein de vaillance, un chevalier sans peur et sans reproche. Ce n'est qu'à partir de 1932 que de nouvelles sources nous découvrent la personnalité de Vuk tout à fait sous une autre face. C'est alors que furent publiées deux lettres du despote — plus exactement une lettre avec une annexe — adressées au sultan Bajazet II, qui prouvent la très grande activité diplomatique de Vuk en tant que médiateur entre Turcs et Hongrois.

Des preuves encore plus éclatantes de cette activité diplomatique du despote Vuk nous sont fournies par ses trois lettres publiées ici, écrites en 1481, dont deux sont adressées au sultan Bajazet II et la troisième à Ali-bey Mihalbegović, et qui nous ont été très obligeamment cédées par le savant turcologue F. Babinger. Dans la première de ces lettres, entre autres renseignements intéressants, on en trouve un d'intérêt capital, à savoir que le sultan avait offert à Vuk de le mettre, sous la suzeraineté turque, à la tête d'un Etat dont le territoire séparerait la Turquie de la Hongrie. A base de ces sources on devrait, à côté de l'importance de l'activité diplomatique de Vuk, insister sur le pouvoir réel et la considération dont il jouissait en Hongrie et sur la confiance qu'il avait su s'acquérir en Turquie.

Dans l'introduction, qui précède la publication de ces lettres, on a donné un aperçu de toutes les importantes tentatives indépendantes — scientifiques et historiques, qui ont été faites pour présenter la personnalité de Vuk dans le cadre de son époque.

II

Deux lettres de Hongrie

L'éminent turcologue, F. Babinger, nous a obligeamment cédé afin de les publier, deux lettres écrites en serbe vers la fin du XVe siècle, et dont les originaux sont conservés à la bibliothèque d'Etat de Constantinople. La première lettre date d'un 1er mai, sans indication d'année, mais il ne peut s'agir que de la période entre 1482-1489; elle a été écrite à Ali-bey Mihalbegović par Etienne Bathory, juge à la Cour et voïvode de Transylvanie. La seconde a été adressée au sultan turc Bajazet II par le roi de Hongrie Mathias Corvin, le 25 juin — sans indication d'année également, mais il s'agit sans doute de l'an 1487. Ces deux lettres proviennent de la section serbe de la Chancellerie royale hongroise et sont des réponses à d'autres également écrites en serbe, et provenant de Turquie. La langue serbe a été une des langues diplomatiques à la Sublime Porte aux premiers siècles de la domination turque en Europe. Ces lettres ont une valeur en tant que sources historiques, et plus grande encore en tant que documents pour le développement du droit international; ce sont des documents linguistiques d'un très haut prix, car il y a très peu de lettres écrites en langue serbe, provenant du côté hongrois et adressées aux Turcs, qui se soient conservées, tandis que, inversement, le nombre de lettres turques écrites en serbe et adressées à Dubrovnik, est assez élevé.

Dans l'introduction de la publication, les questions les plus importantes en corrélation avec ces lettres ont été passées en revue.